

Celosvětová konference CITES v Ženevě zpřísnila podmínky pro mezinárodní obchod s ohroženými druhy

Jan Plesník, Jakub Makal a Ondřej Klouček

No one in the world needs an elephant tusk but an elephant.

(Thomas Schmidt)

Při snaze omezit pytláčení tygrů a nepovolený obchod s produkty z nich se uplatní i soudobé metody molekulární genetiky. Na snímku tygr sumaterský (*Panthera tigris sumatrae*). Foto Jan Plesník

Četnými sdělovacími prostředky, od špičkových vědeckých časopisů po bulvární internetové stránky, glosovaná obsáhlá zpráva Mezinárodní platformy pro biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES) o stavu, změnách a vývojových trendech globální biologické rozmanitosti, představila i některá sdělení, pozměňující tradiční názory.

Až donedávna se mělo za to, že druhou nejvýznamnější hrozbu pro planě rostoucí rostliny a volně žijící živočichy představují hned po rozpadu, ničení a ztrátě přírodního prostředí invazní nepůvodní druhy (Clavero & García-Berthou 2005, MA 2005, Bellard *et al.* 2016), zejména invazní savčí predátoři (Doherty *et al.* 2016). Zmiňovaný dokument ale tvrdí, že druhou nejdůležitější hnací silou úbytku a snižování početnosti druhů se stalo nadměrné využívání fauny a flóry, kupř. sběrem, lovem, rybolovem nebo těžbou dřeva (IPBES 2019, Plesník 2019). K obdobnému závěru dospěly i další nedávno uveřejněné studie (Maxwell *et al.* 2016, WWF 2016, 2018). Je nutné podotknout, že uvedené závěry jsou založeny na analýze Červeného seznamu celosvětově ohrožených druhů pravidelně uveřejňovaného Mezinárodní uníí ochrany přírody (IUCN), tedy na datech o rozdílně prozkoumaných taxonech a ekologických/funkčních skupinách, nikoli na obecnějších zákonitostech vymírání organismů.

Švýcarsko nabídlo pomocnou ruku

Právě zpráva IPBES významně inspirovala průběh a výsledky v pořadí již 18. zasedání konference smluvních stran Úmluvy o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES), které se sešlo 17.–28. srpna 2019 v Ženevě. Zúčastnilo se jej více než 1700 delegátů ze 169 zemí doslova z celého světa včetně reprezentantů České republiky, zástupců Ministerstva životního prostředí, Agentury ochrany přírody a krajiny ČR a České inspekce životního prostředí. Původně se jednání, konané jednou za tři roky, mělo uskutečnit na přelomu května a června 2019 ve srílanské metropoli Kolombu. Po krvavých útocích muslimských teroristů, jež ostrov osudově zasáhly 21. dubna 2019, se sekretariát CITES rozhodl akci zorganizovat v jiné zemi, a to co nejdříve. Hostitelem se tak stalo Švýcarsko, mj. proto, že v zemi helvétského kříže úřaduje sekretariát CITES.

V prostorách ženevské Veletržní haly, kde konference probíhala, se představily některé programy a projekty podporující naplňování CITES v praxi. Foto Jan Plesník

V Jihoafrické republice se vyskytuje téměř 80 % všech v současnosti žijících nosorožců. Nosorožec tuponosý jižní (*Ceratotherium s. simum*) v rezervaci Pilanesberg. Foto Jan Plesník

O tom, že rozhodně nešlo o letní výlet do poklidného města u stejnojmenného jezera se siluetou Mont Blancu v pozadí, vypovídá nejlépe skutečnost, že se účastníci museli popasovat s 57 návrhy na změny zařazení druhů a dalších taxonů

v přílohách CITES předloženými 90 smluvními stranami a 140 rezolucemi a usneseními upravujícími naplňování cílů úmluvy, opatření na zvýšení účinnosti boje s nelegálním obchodem s ohroženými druhy nevyjímaje. Připomeňme, že v přípa-

Jihoamerická lama vikuňa (*Vicugna vicugna*) byla pro svou mimořádně kvalitní srst ve volné přírodě téměř vyhubena. Dnes dosahuje její početnost díky účinné ochraně a regulaci mezinárodního trhu více než půl milionu jedinců. Foto Jan Plesník

Početnost slona afrického (*Loxodonta africana*) v Zambii dosahuje 27 000 exemplářů. Snímek byl pořízen v národním parku Dolní Zambezi. Foto Jan Plesník

dě ohrožených druhů zařazených do přílohy I je obchod s nimi až na výjimky zakázán, pro taxony z přílohy II jsou komerční aktivity podléhající regulaci za určitých podmínek možné. Omezený rozsah nám nedovoluje se zabývat, byť stručně, všemi body programu ženevské konference: další odstavce proto přináší výběr z nich.

Přísně chránit, nebo využívat?

Od doby, kdy CITES vstoupila v platnost, jsme při jejím naplňování svědky snahy uplatnit dva rozdílné přístupy.

První je založen na tradičním názoru, že jedině důsledná ochrana, v našem případě zařazení

příslušného taxonu do přílohy I, a její účinné vymáhání mohou snížit tlak mezinárodního a vnitrostátního obchodu na jeho volně žijící populace. Jakékoli legální výjimky pro komerční účely ilegální kšeftování s ohroženou faunou a flórou jenom ještě více podněcují. Proti němu stojí koncepce udržitelného, chcete-li racionálního nebo moudrého, využívání fauny a flóry. Proč by nemohly státy nebo – jak je dnes politickým hitem – místní komunity či domorodé obyvatelstvo, které se o z pohledu mezinárodního obchodu zajímavé planě rostoucí rostliny a volně žijící živočichy dobře starají, mít finanční zisk z kontrolovaného prodeje dané komodity, zvláště když jeho část zpětně investují do ochrany uvažovaných druhů nebo rozvoje regionu?

V tomto ohledu je výrazně rozdělena zejména Afrika jižně od Sahary. Na ženevském jednání zastánci druhého pohledu na roli komerčních aktivit v ochraně přírodního a krajinného dědictví – až na výjimky – neuspěli. Návrh bývalého Svazijska, aby byl této jihoafrické zemi umožněn prodej rohů nosorožce tuponosého jižního (*Ceratotherium s. simum*), stejně jako požadavek Namibie o povolení exportu živých jedinců a trofejí uvedeného poddruhu nezískaly dostatečnou podporu. Přitom pro všech 66 nosorožců jižních ve Svazijsku jsou k dispozici otisky DNA a péče o jediný exemplář včetně nezbytné strážnické služby vyjde ročně na 3500 USD (81 000 Kč, CITES 2019a). Ze strany odpůrců návrhu panovaly především obavy, že by povolením obchodu s nosorožčími rohy došlo k další stimulaci poptávky po rozích, jež by se mohla odrazit ve zvýšeném pytláčení nosorožců, a zároveň že by poté nastaly těžkosti s rozlišením legálně a nelegálně obchodovaných rohů. Připomeňme, že od roku 2008, kdy opět propuklo masové pytláčení nosorožců, bylo na africkém kontinentě do roku 2018 ilegálně zabito 8889 těchto pozoruhodných savců (Ernslije *et al.* 2019).

Ani Zambie nepochodila se záměrem na zmírnění ochrany svých populací slonů afrických (*Loxodonta africana*) jejich zařazením do přílohy II CITES, což by umožnilo navýšení vývozu loveckých trofejí a kůží slonů pocházejících z regulovaného odstřelu jedinců vyvolávajících konflikt s lidmi. Totéž opět potkalo návrh Botswany, Namibie, Jihoafrické republiky

V jižní a jihovýchodní Asii se vyskytující vydra malá (*Aonyx cinerea*) stala oblíbeným domácím mazlíčkem především v Japonsku, kde se ve volné přírodě vůbec nevyskytují žádné vydry. Foto Jan Plesník

a Zimbabwe, hostících díky účinným opatřením dohromady 70 % všech v současnosti ve volné přírodě žijících stepních slonů afrických, na umožnění řízeného prodeje slonoviny ze státních zásob v zahraničí. Oponenti jsou totiž přesvědčeni, že právě povolený jednorázový prodej slonoviny z jihoafrických zemí do východní Asie, k němuž došlo v letech 1999 a 2008, vyvolal současný rozmach hromadného ilegálního zabíjení afrických chobotnatců, a že byť časově a kvantitativně omezené obchodování se sloními kly by dnešní situaci ještě zhoršilo, přestože intenzita ilegálního zabíjení afrických slonů začala klesat (Sekar *et al.* 2016, Hauenstein *et al.* 2019, Hsiang & Sekar 2019). Zákaz obchodování se slonovinou na mezinárodním trhu tak zůstává v platnosti.

Afrických slonů se týkalo také vyjednávání, které se dočkalo největšího ohlasu v hromadných sdělovacích prostředcích po celém světě. Účastníci konference po několika peripetiích odsouhlasili, že i nadále bude platit zákaz vývozu slonů z Afriky do lidské péče. Výjimkou budou situace, kdy chov afrických chobotnatců v lidské péči, tedy v zoologických zahradách a dalších chovných zařízeních, v rámci záchranných projektů prospěje i jejich ochraně ve volné přírodě a chovná zařízení jim poskytnou po všech stránkách odpovídající podmínky.

Na čem se delegáti shodli

Významnou částí projednávaných témat na konferencích smluvních stran CITES zůstává ochrana mořských živočichů. Na návrh EU a dalších států bylo do přílohy II CITES nově zařazeno 18 druhů paryb zahrnujících např. žraloka mako (*Isurus oxyrinchus*), žraloka východního (*Isurus paucus*), rejnoky pilohřbety (*Glaucostegus spp.*) či kytarovce (*Rhinidae*), u nichž došlo ke značnému úbytku populací v důsledku nadměrného lovu pro maso, především ploutve.

Zvláštní kapitolu druhů, o níž se na konferenci rovněž debatovalo, představují živočichové chovaní v domácnostech jako mazlíčci. Z nich se do přílohy I CITES, tedy mezi druhy přímo ohro-

Mezinárodní obchod s faunou a flórou v číslech

S pokračující globalizací již mezinárodní obchodování s volně žijícími živočichy a planě rostoucími rostlinami a výrobky z nich dávno není okrajovou záležitostí. Podle uznávaných odhadů dosahuje ročně hodnoty až 350 miliard USD (8,1 bilionu Kč), přičemž ilegální transakce mohou činit z této částky až 23 miliard USD (534 miliard Kč). Spolu s výrobou a prodejem narkotik a zbraní a obchodováním s lidmi se řadí k nejvýnosnějším komerčním činnostem vůbec (EU 2016, UNODC 2016, Sosnowski *et al.* 2019). Není proto divu, že se do něj stále častěji zapojuje organizovaný zločin a mezinárodní terorismus (van Uhm 2016, 2018, Moreno 2018). Organizace černého trhu se slonovinou proto vykazuje některé rysy shodné s ilegální výrobou a distribucí narkotik (Sosnowski 2019).

Údaje o odhaleném pašování fauny a flóry potvrzují, že více než polovinu těchto záchytů tvoří savci a produkty z nich získávané (Petrovskii *et al.* 2016). Objemem pět největších černých trhů s faunou a flórou představuje tvrdé dřevo tropických stromů palisandrového typu, slonovina, živí plazi a výrobky z nich, vonné orlí dřevo a živí luskoňci a produkty z nich (UN 2019). V případě suchozemských obratlovců, u nichž máme k dispozici nejuplněnější aktuální údaje, platí, že předmětem obchodu je v současnosti 18 % z nich. Jestliže bychom vzali v úvahu, že se poptávka může rozšířit i na příbuzné taxony, vykazující obdobné znaky, kupř. pestře zbarvené peří nebo nepřehlédnutelné rohy, potom se bude týkat každého třetího suchozemského obratlovce (Scheffers *et al.* 2019).

Česká stopa

Z celé řady usnesení, přijatých na konferenci k různým skupinám ohrožených rostlinných a živočišných druhů, zůstává pro Českou republiku i vzhledem k veřejnosti dobře známým nedávno odhaleným případům nelegálního obchodu s tygry (CITES 2018, Ucová *et al.* 2019) zásadní problematika asijských velkých kočkovitých šelem. Delegaci ČR se prostřednictvím EU povedlo prosadit usnesení doporučující ostatním státům, aby posílaly do ČR vzorky ze živých tygrů včetně zabavených exemplářů či produktů s podezřením na obsah tygrů DNA. Genetický materiál bude následně využít v projektu TigrisID, jenž si klade za cíl vyvinout vhodné forenzní metody, umožňující účinnější boj s nelegálním obchodem s tygry a produkty z nich (CITES 2019b).

Česká republika byla také jednou ze zemí, která podporovala zařazení kdysi naprosto běžné a dnes globálně ohrožené žirafy (*Giraffa camelopardalis*) do přílohy II CITES (Jelínková *et al.* 2018). Střízlivé odhady hovoří o tom, že z africké savany zmizelo za poslední tři desetiletí téměř 40 % těchto ikonických velkých savců (Muller *et al.* 2018). Je proto namístě mezinárodní obchod se žirafami, jejich trofejemi, masem, kůží nebo dalšími z nich zhotovenými výrobky pozorně sledovat a případně jej v zájmu ochrany druhu rozumným způsobem regulovat (viz rámeček).

Trnitá cesta žirafy do CITES

Jednoznačný výsledek hlasování o zařazení žirafy do přílohy II CITES byl pro mnohé překvapením (83% hlasujících zemí se vyslovilo pro zařazení, přičemž k přijetí návrhu je třeba dvou třetin hlasů). Údaje o mezinárodním obchodu s tímto druhem uvedené v návrhu na zařazení totiž jednoznačně neprokázaly souvislost mezi mezinárodním obchodem a poklesem početnosti některých populací ve volné přírodě.

Co bylo naopak přesvědčivě doloženo, je vzrůstající mezinárodní poptávka po trofejích žiraf, výrobcích z jejich kůží, kostí apod. Mezinárodní obchod zajisté není hlavní příčinou úbytku tohoto ikonického afrického savce (žirafa byla v roce 2016 přeřazena v Červeném seznamu celosvětově ohrožených druhů IUCN z kategorie „málo dotčený“ do kategorie „zranitelný“, IUCN 2019). Nicméně vzhledem ke špatnému stavu některých populací (určité žirafí poddruhy jsou klasifikovány dokonce jako kriticky ohrožené) může mít odběr sebemenšího množství exemplářů pro ně fatální následky. Podle mnohých zemí, a Česká republika byla jednou z nich, je proto namístě uplatnit v případě žiraf princip předběžné opatrnosti. Čekat až do chvíle, kdy budou v zásilkách žirafích kostí dovážených do USA či EU odhaleny exempláře kriticky ohrožených poddruhů, by bylo zkrátka až příliš riskantní.

žené vymizením, u nichž je mezinárodní obchod s jedinci z volné přírody úplně zakázán, nově dostaly například vydra malá (*Aonyx cinerea*), vydra hladkosrstá (*Lutrogale perspicillata*), z ptáků nápadný jeřáb paví (*Balearica pavonina*), z plazů chovaných rovněž v ČR např. želva hvězdnatá (*Geochelone elegans*) a želva skalní (*Malacochersus tornieri*). Do přílohy II CITES byli zařazeni z často se v soukromých chovech objevujících plazů oblíbený gekon obrovský (*Gecko gecko*) nebo známí gekončici rodu *Goniurosaurus*.

Ačkoliv konference schválila oprávněné zpřísnění ochrany některých vzácných druhů dřevin jejich zařazením do příloh CITES, byly na druhé straně z regulace úmluvou vyňaty hudební nástroje a jejich příslušenství s obsahem dřeva z palisandru (*Dalbergia* spp.) a bubinga (*Guibourtia* spp.). Uvedený krok bezesporu přispěje ke snížení administrativní zátěže, která byla spjata s do té doby nezbytným vydáváním povolení CITES pro poměrně rozsáhlý mezinárodní obchod s uvedeným zbožím.

Mezinárodní obchod se žirafami a výrobky z nich je od podzimu 2019 regulován. Obrázek přibližuje žirafu masajskou (*Giraffa tippelskirchi*) v keňském národním parku Tsavo. Foto Jan Plesník

Abundance krokodýla amerického (*Crocodylus acutus*) v Mexiku se zvýšila do té míry, že je možné z této středoamerické země vyvážet živé jedince chované na farmách a výrobky z nich. Foto Jan Plesník

Z vyjednávání do zákonodárství

Schválené změny v přílohách CITES a odsouhlasená usnesení konference začaly platit 90 dní po jejich přijetí, tj. 26. listopadu 2019. Smluvní strany je z tohoto důvodu mají začlenit do svého zákonodárství: v případě EU se tak stane novelizací příslušných nařízení v oblasti obchodování s ohroženými druhy, především nařízení Rady (ES) č. 338/97

a nařízení Komise (ES) č. 865/2006. Příští vrcholné jednání vlád a EU o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy fauny a flóry se uskuteční v roce 2022 ve středoamerické Kostarice.

Seznam použité literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz